

Kristina Samašonok

GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ VAIKŲ IR PAAUGLIŲ SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS: PASIEKIMAI, SUNKUMAI, SPRENDIMAI

Anotacija. Straipsnyje aktualizuojamas globos namuose gyvenančių paauglių rengimo savarankiškam gyvenimui edukacinis reikšmingumas. Pokalbių su globos namų darbuotojais metu įvertinta esama situacija globos namuose, atskleidžiami globos namų ugdymo sistemos pranašumai, veiklos pasiekimai (stipriosios pusės) bei aptariamose ugdymo problemose ir įvardijami globos namų trūkumai rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.

Esminiai žodžiai: globos namų auklėtinis, savarankiškumo ugdymas.

Įvadas

Tiek Lietuvos švietimo dokumentuose, tiek mokslininkų B. Bitino (1995), V. Šventicko (1996), V. Aramavičiūtės (1998) idėjose ugdymo tikslai sietini su kuo visapusiškesniu žmogaus fizinių, psichinių ir dvasinių galių plėtotės laidavimu, paruošimu savarankiškam gyvenimui nuolat kintančioje, dinamiškoje visuomenėje. Rengiant vaiką savarankiškam gyvenimui, pabrėžiama socialinių ir asmeninių kompetencijų ugdymo svarba, akcentuojami praktinio pobūdžio gebėjimai. Lietuvos švietimo sistemos keliami ugdymo tikslai ir uždaviniai atspindi siekį gyvenimui ruošti asmenį, pajėgų savarankiškai ir kartu su kitais analizuoti tikrovę, kompetentingai spręsti kylančias problemas, savarankiškai planuoti savo ateitį [19]. Šie tikslai leidžia išvystyti daugybę globos namų ugdomosios veiklos organizavimo aspektų. Nemažai mokslininkų [2; 8; 9; 17; 26; 34], nagrinėjančių tėvų globos netekusių vaikų ir paauglių socialinę ir edukacinę situaciją, akcentuoja, kad globos namų paskirtis – ne tik tenkinti auklėtinių bazinius poreikius, užtikrinti tinkamas psichosocialines raidos sąlygas, garantuoti jų ugdymą ir sveikatos priežiūrą, bet ir ugdyti savarankišką, gebančią sėkmingiau prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje bei atitinkamai veikti aplinką ir keisti ją, mokančią įveikti kylančius sunkumus asmenybes. Reikėtų pripažinti, kad pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama tėvų globos netekusių vaikų rengimo savarankiškam gyvenimui ir savarankiškumo ugdymo problematikai. Tiek mokslininkai, tiek praktikai kelia klausimą, kaip formuoti įgūdžius, padėsiančius globos namų auklėtiniams prisitaikyti

naujose situacijose, savarankiškai gyventi jiems išėjus iš globos namų. Aktualizuojamas ugdymo programų veiksmingumas siekiant globos namų auklėtinių sėkmingos adaptacijos, rengiant juos savarankiškam gyvenimui [24; 25]. Vykdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 13 d. nutarimu Nr. 1279 patvirtinto Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005–2008 m. programos įgyvendinimo priemonių plano 2.2 priemonę, 2006 m. buvo parengta *Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių programa*, kurios pagrindu parengtos rekomendacijos [20]. Taigi vertinant vaiko globos sistemos formavimosi tendencijas, akivaizdi šios srities filosofijos koncepcijos kaita teigiama linkme. Tačiau minėti pokyčiai tik iš dalies sušvelnina globos namų auklėtiniams kylančius sunkumus, kuriuos jie patiria išėję iš globos namų ir pradėję kurti savarankišką gyvenimą. V. Čepukienės, R. Pakrosnio (2008) teigimu, jaunuolių, kurie palieka globos namus, yra menkas pasirengimas savarankiškam gyvenimui. Moksliniai tyrimai patvirtina tam tikrų gyvenimo globos namuose ypatumų (globėjų nebuvimo, saugumo globos namuose neužtikrinimo ir kt.) sąsajas su auklėtinių psichologinio-socialinio funkcionavimo sunkumais [11]. G. Merkio ir bendraautorė (2002) bei D. Snieškienės ir K. Bumbauskaitės (2005) teigimu, globos namuose vis dar menkos sąlygos vaikams įgyti ne tik socialinių, bet ir buitinių įgūdžių. Mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, kad šiose institucijose pasigendama efektyvios ugdymo sistemos bei tinkamos edukacinės ir psichosocialinės aplinkos kūrimo, kuri būtina rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui. Neparuošus ugdytinio savarankiškam gyvenimui, nesuteikus tam tikrų žinių ir nesuformavus įgūdžių, jis bus pasmerktas sunkumams. Todėl būtina ieškoti būdų, kaip tinkamai organizuoti ugdymo procesą, kokias veiklas organizuoti, kokias ugdymo programas taikyti, kokiais ugdymo būdais ir metodais veikti globos namų auklėtojams rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui. Nagrinėjant problemą, tikslinga apžvelgti globos namuose taikomą ugdymo sistemą bei sudarytą edukacinę ir psichosocialinę aplinką rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.

Įvertinus temos aktualumą, straipsnyje siekiama, remiantis globos namų auklėtojų patirtimi, įvertinti esamą situaciją globos namuose; atlikti ugdomosios veiklos globos namuose vertinimą; išvelgti egzistuojančias problemas ir numatyti situacijos gerinimo perspektyvas bei galimus pokyčius ugdymo proceso situacijose siekiant globotinių sėkmingo rengimo savarankiškam gyvenimui. Ugdymo galimybių ir perspektyvų globos namuose atskleidimas, auklėtojų veiklos (planavimo, vertinimo, tikslų iškėlimo, veiklų numatymo ir kt.) ir su ja susijusių problemų įvardijimas, galimų pokyčių identifikavimas auklėtojų požiūriu leistų numatyti globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui galimybes globos namuose ir ieškoti situacijos gerinimo būdų.

Rengiant globos namų auklėtinius savarankiškam gyvenimui, iškyla šis **probleminis klausimas**: ar taikoma ugdymo sistema bei sudaromos globos namuose sąlygos yra pakankamos ir adekvačios rengiant auklėtinius savarankiškam gyvenimui?

Tyrimo tikslas – įvertinti globos namų auklėtinių rengimo savarankiškam gyvenimui proceso kontekstą globos namuose, atskleidžiant teigiamus ir tobulinimo aspektus, globos namų auklėtojų požiūriu.

Tiksliui pasiekti numatoma įgyvendinti šiuos **uždavinius**:

1. Teoriškai pagrįsti globos namuose gyvenančių paauglių rengimo savarankiškam gyvenimui prielaidas ir jo edukacinį reikšmingumą.
2. Atskleisti, kokios tendencijos vyrauja globos namų specialistų praktikoje globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui kontekste.
3. Išsiaiškinti, kaip globos namų darbuotojai suvokia, supranta ir vertina esamą situaciją globos namuose, vertina juose vykdomą ugdomąją veiklą rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.
4. Įvertinti globos namų ugdymo sistemos pranašumus, veiklos pasiekimus (stipriąsias puses) rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.
5. Atskleisti ugdymo problemas bei trūkumus globos namuose rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.
6. Remiantis specialistų požiūriu, numatyti globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui globos namuose perspektyvas.

Tyrimo metodologija

Tyrimo dalyviai. Nagrinėjama problemą siekta analizuoti pasitelkiant dirbančius su globotiniais ir tiesiogiai susijusius su jų ugdymu globos namų auklėtojus, kurie geriausiai galėtų apibūdinti globos namų veiklą ir realios praktikos subjektyvius aspektus. Analizuojant globos namų auklėtinių rengimo sava-

rankiškam gyvenimui ypatumus globos institucijose, tyrime dalyvavo 17 globos namų darbuotojų; remtasi jų nuomone, jų asmenine darbo patirtimi ir požiūriu. Pasirenkant interviu dalyvius, naudotasi patikimumo, žinomumo, veiklos krypties ir patirties kriterijais bei pačių dalyvių rekomendacijomis. Respondentai buvo pasirenkami atsitiktiniu būdu, taip pat taikant „sniego gniūžtės“ metodą, būtent, kai respondentas nukreipia tyrėją pas kitą asmenį, galintį suteikti informacijos apie tyrinėjamą sritį [31]. Sudarant imtį atsižvelgta į tai, kad būtų apimta kuo didesnė teritorija, t. y. siekta apklausti globos namų darbuotojus iš skirtingų Lietuvos miestų.

Tyrimo metodai. *Teorinis*: būtent pedagoginės, filosofinės ir psichologinės mokslinės literatūros analizė. *Interviu metodas*: globos namų auklėtojų nuomonių apie globotinių rengimą savarankiškam gyvenimui globos institucijose diskursui atskleisti buvo vartojama kokybinė tyrimo prieiga, o edukacinių aspektų praktinio įgyvendinimo ir atlikimo įvertinimas atliktas taikant pusiau standartizuotą interviu metodą. Interviu metodas taikytas siekiant giliau pažinti globos namų ugdomąją veiklą, apžvelgti globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui galimybes, ugdymo realybę, išsiaiškinti ir išvelgti problemas, numatyti situacijos gerinimo galimybes. Globos namų darbuotojams buvo pateikiami iš anksto numatyti klausimai, kurie buvo sudaryti remiantis mokslinėmis išvalgomis, tyrimo problema, teoriniu kontekstu. Gilintasi, kaip auklėtojai interpretuoja, priima ir supranta globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui situacijos realybę, kaip ir kiek prisideda prie globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui inicijavimo. Kokybiniam tyrimui buvo parengti klausimai, apimantys šias sritis:

- Globos namų veikla ir jos įvertinimas rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui (esamos situacijos įvertinimas globos namuose).
- Globos namų specialistų sukaupta darbo patirtis rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui, edukacinės veiklos įgyvendinimas (užsiėmimų vykdymas, ugdymo veiklos planavimas, ugdytinių savarankiškumo skatinimas ugdomojoje veikloje ir kt.).
- Probleminiai aspektai, sunkumai, iškylantys įstaigos veikloje (materialinė bazė, neefektyvus vaikų ir paauglių globos bei ugdymo sistemos valdymas, programų stoka ir kitos priežastys) rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.
- Situacijai gerinti numatomos perspektyvos (materialinės-finansinės bazės gerinimas, savarankiškumo skatinimas ir kt.) rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui.

Duomenų rinkimo procedūra. Interviu duomenims apdoroti ir interpretuoti, kokybinio tyrimo rezultatai analizuoti taikant kokybinės turinio analizės metodą. Tekstas interpretuojamas vartojant analizės metu nustatytas kategorijas ir subkategorijas, iliustruojančias globos namų auklėtinių rengimo savarankiškam gyvenimui aspektus. Interviu analizė atliekama apibendrinant ir pateikiant bendrą atsakymų analizę. Ieškoma bendrumų tarp dalyvių pasisakymų, nustatomi skirtumai. Interpretuojant globos namų specialistų išsakytas mintis, paraleliai pateikiama empirinė medžiaga, jos aprašymai bei aiškinimai grindžiami teorinėmis koncepcijomis.

Vykdamas interviu, buvo laikomasi bendrųjų etikos principų. Atsižvelgiant į etikos reikalavimus, tyrimo vykdymas iš anksto derintas su globos namų administracija, dalyviai informuoti apie tyrimo atlikimo detales, užtikrintas interviantų konfidencialumas (teksto interpretacijose interviantų vardai ir pavardės neskelbiami, o nurodoma tik dalyvių darbo patirtis globos namuose ir pareigybės; globos namų administracijai pageidavus – neskelbiami globos namų pavadinimai). Tyrimo dalyviams pritarus ir sutikus, pokalbiai buvo įrašomi diktofonu. Tolesnei duomenų interpretacijai panaudoti tik su nagrinėjama tema susiję pasisakymai.

Savarankiškumo ugdymo globos namuose teoriniai aspektai. Ugdymas turi laiduoti kuo visapusiškesnę ugdytinio prigimtinių galių plėtotę, sudaryti sąlygas atsiskleisti jo individualybei, skatinti tapti aktyviu visuomenės nariu, pasirengusiu savarankiškam gyvenimui [3; 13; 14; 15; 28]. Pasak J. Vaitkevičiaus (1995), ugdymo procese kryptingai lavinamos vidinės vaiko galios, įvaldoma tam tikra intelektualinių ir praktinių mokėjimų sistema, formuojami įgūdžiai, taip pat stiprėja sąveika su kitų žmonių patirtimi, aktualinamas pasirengimas savarankiškam gyvenimui. Be to, D. Diujos (ДЮЖОИ, 1997) teigimu, ugdymas padeda ne tik savarankiškai pasirinkti ir formuluoti asmeninius tikslus, bet ir įveikti santykiuose su aplinka kylančius sunkumus. Gebėjimas spręsti problemas yra vienas iš svarbiausių asmens gebėjimų, padedančių jam sėkmingai veikti įvairiose srityse bei sėkmingai prisitaikyti atitinkamose situacijose. Pasak A. Juodaitytės (2002), B. Bitino (2004), ugdytinis socialiai naudingoje veikloje, praktiškai sprendamas aktualias gyvenimiškas problemas turi galimybę pajusti savo reikšmingumą, o tai teigiamai veikia jo pasitikėjimą savimi. Kitų mokslininkų [21; 23; 30] nuomone, probleminis mokymas veikia ne tik žinias, ugdo įvairius gebėjimus (veiklos planavimą, savarankišką užduočių atlikimą, sunkumų įveikimą), padeda kaupti veiklos patirtį, tačiau

veikia ir visą asmenybę ir yra svarbus socializacijos veiksnys. Todėl ugdymo procese reikia ugdytinius skatinti aktyviai veikti, išmokyti spręsti realaus gyvenimo problemas ir, sukauptus jų sprendimo patirtį, pasiekti maksimalią asmeninę gerovę [4].

Įvertinus esamą situaciją globos namuose, manyti, kad čia neoptimaliai atliekamos funkcijos formuojant tėvų globos netekusių vaikų ir paauglių praktinius įgūdžius, siekiant efektyvaus jų išitraukimo į visuomeninį gyvenimą. Daugumos problemą tyrusių mokslininkų (G. Merkio ir kt. (2002), D. Snieškienės, K. Bumblauskaitės (2005) požiūriu, globos namų veiklos turinys ir filosofija, nepaisant poslinkių, tokių kaip globotinių integracija į bendrojo lavinimo mokyklas, „šeiminio“ tipo socialinės edukacinės aplinkos kūrimas, programų įgyvendinimas siekiant ugdyti šių asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžius [2] pozityviaja linkme, keičiasi nežymiai. Mokslininkų teigimu, nors siekiama sukurti globos institucijose tokias sąlygas, kurioms esant globotiniai įgytų būtiną socialinę patirtį, išmokyti sąveikauti su socialine aplinka ir galėtų integruotis į visuomenę, tačiau vaikų globos namų tyrimai parodė, kad tokiose įstaigose yra labai sunku užtikrinti vaiko gerovę ir visavertę raidą. Reikėtų pripažinti, kad teikiama pagalba yra nepakankama ir nepastovi, o įgūdžiams, lemiantiems sėkmingą psichologinį ir socialinį prisitaikymą globotiniams išėjus iš globos namų ir pradėjus savarankiškai gyventi, ugdyti(s) neskiriama užtektinai dėmesio, todėl ir egzistuojančios problemos lieka neišspręstos. Šiose įstaigose vis dar menkos sąlygos įgyti vaikams buitinių įgūdžių, kokybiškai plėtoti socialinius ryšius už globos namų ribų ir socialiai funkcionuoti visuomeniniame gyvenime. Dauguma pedagogų, psichologų ir kitų sričių mokslininkų, tyrinėjusių globos namų auklėtinių asmenybės formavimosi ypatumus, teigia, kad šių vaikų ir paauglių rengimą savarankiškam gyvenimui komplikuoja augimo sąlygos globos namuose [10; 35]. Rengimo savarankiškam gyvenimui procesas vaikų globos namuose yra apsunkintas susiklosčiusios joje edukacinės sistemos, kai šeimą, motinos mokyklą pakeičia institucinė įstaiga (kuri, deja, yra tik biologinės šeimos pakaitalas), kurioje neretai vyksta vienpusiškas, formalus darbas su ugdytiniais, nesuteikiama galimybių jiems savarankiškai veikti, spręsti gyvenimiškas problemas, išbandyti įvairius vaidmenis, o tai riboja natūralios socialinės sąveikos procesus, galimybę semtis patirties iš gyvenimo, nesudaro palankių sąlygų socialiai aktyvios asmenybės ugdymuisi ir raiškai, apsunkina mokėjimų, būtinų gyvenant tarp žmonių, įgijimą. Be to, gyvenimas globos namuose iš esmės nereikalauja vykdyti asme-

nybės funkcijų vykdyti, būtinų realiame gyvenime [35]. Kita vertus, gyvenimas globos namuose vaiko ar paauglio asmenybės raidai suteikia specifinių bruožų ir neretai būna socialinio nebrandumo priežastimi [16; 18]. Formalus veiklos organizavimas pagal suaugusiųjų sudarytas programas apriboja galimybę globos namų auklėtiniams semtis patirties iš gyvenimo, stabdo jų savarankiškumą, domėjimąsi aplinka [22; 32]. Mokslininkų nuomone, globos namuose menkai diegiami savarankiškumo įgūdžiai [26], dažnai globotiniai auga „sterilioje aplinkoje“, jiems nesudaroma galimybių pažinti tikrąjį gyvenimą, savarankiškai spręsti problemas. Moksliniai tyrimai rodo, kad daugelis vaikų, gyvenančių globos namuose, visiškai nežino, kas yra buities darbai, o tai trukdo pasirengti „šeimininko“ vaidmeniui, lemia nesugebėjimą būti savarankiškam planuojant savo veiklą, įveikiant sunkumus [Goodman, 1990, cit. pagal 15]. Kita vertus, globos namuose neretai skiepijamas „našlaičio statuso“ vaidmuo, tad ypatingas rūpinimasis globos namų auklėtinių likimu palaiptam yra suvokiamas kaip būtinas ir privalomas. Tokiu būdu globos namų auklėtinio sąmonė per ilgą laiką užfiksuoja išlaikytinio sampratą [18]. Dažnai tai tęsiasi netgi jam išėjus iš globos namų ir pasireiškia įsisavintu savo bejėgiškumo demonstravimu, savarankiškumo stoka, siekimu ir toliau būti globojamam, nesistengiant ir nesugebant tinkamai spręsti kylančių problemų pačiam. Tuo tarpu norint užtikrinti sėkmingą pasirengimą savarankiškam gyvenimui, globotiniai turėtų būti ugdomi kaip veikiančios socialinės asmenybės, gebančios gyventi socialinį gyvenimą. Svarbi pačių ugdytinių veikla jiems orientuojantis į pažangą. Jie turėtų tapti aktyviais visuomenės nariais, gebančiais savarankiškai spręsti gyvenimo problemas. Be to, siekiant tobulinti auklėtinių rengimo savarankiškam gyvenimui sistemą, reikėtų rekonstruoti patalpas, keisti darbo pobūdį, suaugusiųjų požiūrį į likimo nuskriaustus vaikus ir jų ugdymą. Globos institucija turi rengti vaikų savarankiškam gyvenimui ir darbui šeimoje, pilietinėje visuomenėje ir valstybėje. Todėl svarbu, kad globos namuose ugdymas būtų siejamas su realiu gyvenimu, orientuojantis į tolesnę auklėtinių perspektyvą gyventi savarankiškai. D. Diujo (1997) teigimu, individas tobulėja tik sprendžiamas realias problemas, todėl ypač svarbu skatinti ugdytinius pažinti dabartines sąlygas, ieškoti naujų idėjų, atskleisti naujus, dar nežinomus reiškinius, mokyti spręsti socialines situacijas, kaupiant gyvenimo problemų sprendimo patirtį sąveikoje su aplinka ir taip siekiant maksimalios ugdytinių gerovės. Ugdymo turinį ir veiklą privalu organizuoti taip, kad atitiktų dabartį, perteikti tokias žinias ir formuoti tokius įgū-

džius, kurie būtų ugdytiniams reikalingi visuomeninėje gyvenime. Ugdymo struktūroje svarbus vaidmuo tenka auklėtiniams gebėjimams puoselėti ir taikyti visuomeninę patirtį asmeniškai reikšmingoms problemoms spręsti tuo pat metu skatinant ugdytinius ieškoti optimalių elgsenos formų. Tuo tikslu pratinti juos ne pasyviai prisitaikyti prie susiklosčiusių aplinkybių, bet ryžtingai sutikti ir kūrybiškai spręsti gyvenimo iššūkius, priimti sprendimus, atrasti atsakymus į gyvenimiškus klausimus, aktyviai ir drąsiai ieškoti gyvenimo situacijose komponentų, kuriuos galima būtų efektyviai panaudoti asmeninei gerovei, taip pat aplinkybėms pertvarkyti bei situacijoms modeliuoti norima linkme. Siekiant pažadinti ugdytinių pažintinį aktyvumą, ypač svarbu susieti žinias su asmenine ugdytinių patirtimi, gyvenimu bei praktika, ugdymo turinį orientuoti į problemų sritis, artimas realiam gyvenimui, kai ugdytiniai, remdamiesi įgytomis žiniomis ir gebėjimais, būtų skatinami spręsti gyvenimiškas problemas [12; 14]. Pasak B. Bitino (2004), socialinė patirtis kaupsis tuomet, kai ugdytiniui bus sudarytos galimybės įgytą patirtį, žinias ir suformuotus įgūdžius pritaikyti realiose gyvenimiškose situacijose. Praktinėje veikloje ugdytinis gali panaudoti savo turimą patyrimą, jį plėsti ir tobulinti. Be to, tobulėjimo pagrindas socialiniuose pratimuose yra ne tiek pati veikla, kiek toje veikloje sukurtos probleminės situacijos, kurioms esant reikia pasirinkti tam tikrą elgesio variantą [6]. Tuo tarpu lavinimas bus nepaveikus, kai ugdytiniui suteikiama per mažai galimybių taikyti naujus gebėjimus specifinėmis sąlygomis [29], nes tai ugdytiniui trukdo apibendrinti naujai įgytą patirtį ir ją įgyvendinti įvairiose gyvenimo situacijose už ugdymo erdvės ribų. Kita vertus, neparinkus tinkamų ugdymo metodų ir būdų, taip pat apribojus galimybę spręsti gyvenimiškas problemas, nesuteikus žinių ir nesuformavus praktinių įgūdžių, negali būti ir kalbos apie globotinių sėkmingą pasirengimą savarankiškai gyventi nuolat kintančioje visuomenėje.

Globos namų auklėtinių rengimas savarankiškam gyvenimui: savarankiškumo apribojimas ir jo skatinimo galimybės, globos namų darbuotojų požiūriu. Aptardami globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių ugdymo tobulinimo galimybes ir siekį, kad išėję iš globos namų auklėtiniai gebėtų sėkmingai savarankiškai planuoti savo gyvenimą, auklėtojai akcentuoja būtinybę vykdyti ugdomąją veiklą (9 pasisakymai). Pokalbių su auklėtojais analizė atskleidė, kad rengiant globos namuose gyvenančius vaikus ir paauglius savarankiškam gyvenimui būtina tikslingai organizuoti ugdymo procesą. Tinkamas ugdytinių užimtumas, savarankiškumo skatinimas,

užsiėmimų įvairovė, popamokinės veiklos organizavimas sudaro prielaidą sėkmingam globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui procesui, įsitraukimui į visuomeninį gyvenimą. Suvokiama būtinybė aktyviau organizuoti ir vykdyti ugdomąją veiklą (auklėtojos: 12 ir 18 metų darbo patirtis); *Jeigu ugdymas būtų idealus, tas ugdymo turinys, organizavimas, tokių problemų kaip ir neiškiltų tada. Manau, kad reikia gan stipriai tobulėti. Nes jeigu būtume padarę viską, ką galėję, ir viską, ką mokam, tai tokių problemų kaip ir neiškiltų* (auklėtoja, 2 mėn. darbo patirtis). Aktualizuojama būtinybė kurti tokias situacijas ir edukacines aplinkas, kurioms esant globotiniai įgytų įgūdžių, padėsiančių kurti savarankišką gyvenimą; akcentuojama dėmesio telkimo į globotinių įgūdžių ugdymą, o ne į poveikį svarba: *Ugdymą reikėtų tobulinti. Daugiau ugdyti vaikams tokius įgūdžius, kurie reikalingi jiems bus ateityje gyvenant savarankiškai, o ne apsiriboti vien tik vaikų priežiūra ar kontrole* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Aptardami globos namų auklėtinių rengimo savarankiškam gyvenimui globos namuose sąlygas, auklėtojai pripažįsta, kad ugdomoji veikla neturėtų apsiriboti vien tik pokalbiais, žinių ir informacijos teikimu. Svarbu vaikams ir paaugliams demonstruoti pavyzdžius, analizuoti gyvenimiškas situacijas ir mokyti pritaikyti žinias praktiškai. Auklėtojai pabrėžia praktinių užsiėmimų svarbą, kai globotiniams sudaromos galimybės analizuoti gyvenimiškas situacijas, teorines žinias pritaikyti praktikoje (auklėtoja, 2 mėn. darbo patirtis); *Kad jie analizuotų situacijas, spręstų konfliktus* <...> (auklėtoja, 8 metų darbo patirtis); *Analizuojant situacijas, įtraukiant vaikus į gyvenimiškų problemų sprendimus, daugiau pasiekama. Reikėtų, tokių kaip ir užsiėmimų.* <...> *Tai daugiau išlieka, kai tu atlieki užduotis, mąstai, vertini, negu kai tik klausai, ką tau sako arba aiškina. Kad patys vaikai būtų įtraukiami, patys mokytųsi, praktiškai bandytų* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis). Kita vertus, rengiant globos namų auklėtinius savarankiškam gyvenimui, būtinas pastovus, nuoseklus (o ne epizodinis) darbas su ugdytiniais, sistemingai vykdomi užsiėmimai (auklėtoja, 20 metų darbo patirtis; naktinė auklėtoja, 12 metų darbo patirtis).

Globos namų auklėtojai, aptardami ugdomąją veiklą, aktualizuoja ugdytinių savarankiškumo ir savarankiškos veiklos skatinimo svarbą. Didžioji dalis auklėtojų vieningai pripažįsta, kad vienas pagrindinių globos namų tikslų yra paruošti vaikus savarankiškam gyvenimui (auklėtojos: 8 ir 20 metų darbo patirtis), prioritetą skiria savarankiškumo ugdymui, globotinio parengimui savarankiškam gyvenimui. Išryškėja tokios pedagoginės nuostatos: *Mūsų*

toks pagrindinis tikslas – paruošti vaikus savarankiškam gyvenimui (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Pabrėžiama, kad globos namų auklėtiniai turi būti paruošti savarankiškam gyvenimui: *Vaikas, išėjęs iš globos namų, turi mokėti valgyti pasiruošti, apsitvarkyt, pasirūpint savimi <...> savo aplinką pasitvarkyti. To mes mokom* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis). Pokalbių analizė atskleidė, kad ugdymo procese siekiama ugdytinių savarankiškumo, jų asmeninės brandos, jie skatinami suprasti gyvenimą, atrasti savo vietą jame, akcentuojamas aktyvus ugdytinių dalyvavimas veikloje. Auklėtojai labai stengiasi, daug dirba, kad vaikai būtų kuo savarankiškesni (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis). Apibūdindami ir vertindami veiklas, auklėtojai akcentuoja tas, kurios orientuotos į ugdytinių rengimą savarankiškam gyvenimui. Šiam tikslui įgyvendinti taikomų užsiėmimų ir veiklų, minėtų pokalbiuose, spektras yra pakankamai platus ir įvairus. Globos namų auklėtinių savarankiškumas ugdomas valandėlėse (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis), renginiuose (auklėtoja, 12 metų darbo patirtis), per užsiėmimus šeimynose (auklėtojos: 2 ir 10 metų darbo patirtis). Akcentuojamas savarankiškos veiklos skatinimas dėmesį skiriant buitines darbų mokymui (4 pasisakymai): *Vaikai patys tvarkosi, patys valosi, patys dengia stalus. Patys skalbiasi. Būtent tuos buitinius, visus namų ūkio darbus stengiamės jiems parodyti, pamokinti* (auklėtoja, 8 metų darbo patirtis); *Patalpas visas valo patys.* <...> *Jie tvarkosi savo daiktelius, spintas. Didesni išplauna kambarių grindis. Susitvarko viską.* <...> *Tokių pareigų turi. Ir aplinką tvarkom su vaikais* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); *Formuojami praktiniai įgūdžiai (maisto ruošia, apsipirkimas, savo buitines tvarkymas, finansų paskirstymas ir pan.), rengiant juos savarankiškam gyvenimui* (auklėtojos: 8 ir 18 metų darbo patirtis); *Praktiniai įgūdžiai formuojami, valgi mokosi ruošti. Taupumo, finansų paskirstymo mokome, apie pinigus kalbame. Ekonominis pasiruošimas vyksta.* <...>. *Ekonominiai klausimai, taupumas. Apie pinigų mokom. Elektrą taupom, vandenį. Tvarką, švarą palaikyti mokom* (auklėtoja, 20 metų darbo patirtis). Ugdydami globos namų auklėtinių savarankiškumą, kai kurie auklėtojai sukuria (pagal galimybes) situacijas, artimas realiam gyvenimui: *Dirbtinus pinigų išspausdintus padarom. Muges darom, savo darbelius pardavinėjam* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Parenkant veiklas, atsižvelgiama į ugdytinių amžių: *Su mažesniais auklėtiniais žaidžiam parduotuvę* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); *Su vyresniais vaikais lankomės parduotuvėse* (auklėtoja, 12 metų darbo patirtis). Auklėtiniai skatinami suvokti pinigų vertę, mokomi pragyventi su tam tikra pinigų suma: *Pasižiūrim, kas kiek kainuoja. Paskui pasišnekam, kad per dieną*

jūs valgot už 8 Lt, 50 ct. Tai įsivaizduokit, ką jūs galite nupirkti ir ką suvalgyt per visą dieną. Ir jie supranta, kad pinigai turi vertę (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); mokomi taupumo, praktiškumo: *Su maisto produktų pirkimu stipriai dirbama. <...> Mes siunčiam juos specialiai į parduotuvę apsipirkti. Pasirinkti pagal kainą mokome <...> Žino, kur pigiau gauti* (auklėtoja, 20 metų darbo patirtis); *racionaliai paskirstyti pinigus išlaidoms* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); *Kartais atsinešu ir parodau, kiek mes išdeginom elektros, kiek tai kainuoja. Ir paaiškinu, kiek jie gaus išėję iš čia. Ir kur dings pinigai. Kad tiek išleis už elektrą, už vandenį, už nuomą* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); savarankiškai planuoti, veikti, lanksčiai derintis prie pakitusių aplinkybių: *Patys eidavo apsipirkinėti. Vaikai patys skaičiavo tuos pinigėlius. <...> Jie susiplanuoja, ko reikia, ką jie gamins kitą dieną. Tai ta praktika būdavo, kad meniu susidarydavo. Ir po to eidavo, žiūrėdavo, ką galima nusipirkti. Jei neranda to, kas pagal meniu numatyta, mėgina kažką parduotuvėje naujai planuoti. Vietoje laviruoti, ką galima pakeisti* (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis).

Rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui aktualizuojama demonstruojamo suaugusiųjų praktinio modelio svarba. Pripažįstama, kad auklėtojams patiems įsitraukiant į veiklą, demonstruojant pavyzdį, pasiekiami efektyvesnių rezultatų: *Jeigu su jais kartu dirbi, jie labai mėgsta daryti kartu. Bandau sudaryti tokias situacijas: vaikai plaua, ir mano rankoj skudurėlis, ką nors patrinu. Manau, jeigu suaugęs rodyt pavyzdį, tai ir vaikas tvarkysis aktyviau, noras bus didesnis, kai visi kartu* (auklėtoja, 14 metų darbo patirtis). Taip pat diegiami maisto gamtinimo įgūdžiai (7 pasisakymai): *Per išėgines vaikai patys, padedami auklėtojų, ruošia valgyti* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); *Šeštadieniais ar sekmadieniais gaminam viską patys. Va, neseniai kepėm blynus. Man nereikėjo nieko prisidėti, viską jie patys padarė, patys organizavo. Pavaišino. Rašom prašymą, kad mes nevalgysime pietų valgykloj, norim gaminti patys. Ir jie patys tuomet gamina maistą* (auklėtoja, 3 mėn. darbo patirtis). Kai kurie auklėtojai linkę diegti higieninius įgūdžius, pirmenybę teikdami ugdytinių savarankiškam suvokimui. Sudaroma tokia aplinka, kuri būtų orientuota į ugdytinių savarankišką situacijų vertinimą, sprendimų priėmimą, o ne į autoritarizmą, savo nuomonės „primetimą iš viršaus“: *Siekiam vaikų savarankiškumo, kad jie rūbelius išmokyti pasikeisti, kad man atneštų nešvarius rūbelius. Mokau. Aš pati matau, kurie nešvarūs. Bet mokau, kad jie suvoktų ir prašytų: „Auklyte, aš jau nešvarus. Man reikia rūbelį pasikeisti“. Ne tai, kad pamačiau, kad vaiko rūbeliai nešvarūs, ir liepiu juos pasikeisti. Norisi, kad jis pats susiprastų* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Rodoma kai ku-

rių auklėtojų asmeninė iniciatyva, ugdant auklėtinių profesinius įgūdžius: *Tiesiog daug tokių darbelių kartu veikiame. <...> Siuvau visus metus su mergaitėm <...> Ir viena iš tų mergaičių pasirinko siuvėjos profesiją. <...> Jos išmoko brėžinius skaityti <...> pačios siuvo kelnes, sijonus* (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis). Siekiant, kad išėję iš globos namų auklėtiniai gebėtų sėkmingai savarankiškai planuoti savo gyvenimą, jie mokomi įvairiose valstybinėse įstaigose (pavyzdžiui, banke ir pan.) pildyti dokumentus, apmokėti sąskaitas: *Būna, skambini, tariasi, kad mus priimtų į kokią įstaigą, banką* (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis). Minimas praktinių įgūdžių, demonstruojant pavyzdžiu, sudarant ugdytiniui galimybę pačiam aktyviai veikti, praktiškai išbandyti (o ne žodžiais) ugdymo prioritetas: *Tos visos organizacijos mus geranoriškai sutinka ir paaiškina, parodo. Nė karto nebuvo atsakyta, kad „Aš neturiu laiko, ateiokit kitą kartą.“ <...> Vaikas pamiršta, jeigu tik jam pasakė. Jam reikia, kad būtų parodyta, kaip pildyti vieną ar kitą dokumentą, kvitą. Pačiam duoti jį užpildyti. Juk su tuo susiduria pirmą sykį, nežino, ką ir kaip jam daryti. O to jam ateityje labai reikės* (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis). Pokalbių analizė atskleidė, kad supažindinimas su kitų įstaigų veikla vyksta ne tik vaikui gyvenant globos namuose. Dažnai auklėtojų pagalbos prireikia ir ugdytiniui išėjus iš institucijos. Išryškėja pedagoginis humanizmas: *Kada išeina vaikas iš čia, prasideda vaikščiojimas po institucijas. Reikia į „Sodrą“, reikia į banką, reikia sąskaitą apmokėti <...> Tai savo laisvu laiku visko mokom. Tiesiog paprasta žmogiška pagalba vaikui suteikiama* (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis); *Jei vaikas linksta, rodo norą, ir mokinti nuvežam. Dokumentus padedam, visus reikiamus dalykus vaikui sutvarkyti* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis).

Keliamas ugdytinių savijautos, jiems išėjus iš globos namų ir pradėjus savarankišką gyvenimą, klausimas, kai bandoma suprasti jų jausmus, išgyvenimus, kai jiems trūksta savarankiškumo įgūdžių savo gyvenimui planuoti. Auklėtojai įvardija globotinių savijautą, išgyvenamus jausmus (baimę, nežinomybę ir kt.), kuomet jie neturi reikiamų įgūdžių savarankiškai kurti gyvenimą: *Jie, kurie aštuoniolikmečiai, dabar nervuojasi, nes bijo išeiti, nes jiems čia viskas paruošta, visko yra. Jie bijo, kaip gyvens* (naktinė auklėtoja, 12 metų darbo patirtis); *Išeina pasimetę* (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis); *Išėję kai kurie tiesiog ir pasimeta. To savarankiškumo trūksta vaikui. Jis nežino, kuo bus. „Aš nieko nemoku, – sako. – Kuo aš būsiu?“* (auklėtoja, 20 metų darbo patirtis). Įžvelgiami savarankiško gyvenimo sunkumai: *Jiems sunku. Jiems yra sudėtinga pradėti savarankiškai gyventi. Tą sudėtingumą lemia ir jų nepasirengimas prisitaikyti visuomenėje* (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis).

Nors globos namuose ugdomoji veikla vykdoma nuolat (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis), pakankamai aktyviai vedami užsiėmimai, valandėlės, užklasinė veikla (8 pasisakymai): *Šioj srityj labai didelis įdirbis yra* (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis), vis dėlto savarankiškumo įgūdžių ugdymo sistema diegiama nelabai efektyviai: *Veikla globos namuose, rengiant auklėtinius savarankiškam gyvenimui, organizuojama vidutiniškai* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis). Pokalbiuose su auklėtojais paaiškėjo, kad globos namuose nepakankamai panaudojamos globotinių rengimo savarankiškam gyvenimui ugdymo galimybės, per mažai rūpinamasi globotinių savarankiškumo ugdymu (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); globotinių savarankiškumas apribotas (13 pasisakymų), nesudaroma sąlygų tokiems įgūdžiams formuotis: *Trūksta tinkamų sąlygų, kad vaikas galėtų savarankiškai veikti, išbandyti save, mokytis* (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis); *Jiems nėra sąlygų skalbtis, lygintis* (naktinė auklėtoja, 12 metų darbo patirtis). Auklėtojai pripažįsta, kad ugdomoji ir auklėjamoji veikla nepakankamai lanksti. Pasigendama organizuojamų užsiėmimų, orientuotų į globos namų auklėtinių rengimo savarankiškam gyvenimui ugdymą, praktinių įgūdžių mokymo, teorinių žinių praktinio pritaikymo gyvenimiškose situacijose: *Tačiau mokymas yra tik žodinis daugiau. Praktiškai to nėra, nėra tam sąlygų, tai tik pagal galimybes* (auklėtojas, 14 metų darbo patirtis). Neretai globotiniai negali išbandyti savo gebėjimų praktiškai, ypač pasigendama „realių praktiškų“, kai patys vaikai galėtų pirkti maisto produktus, skaičiuoti pinigus, mokėti už paslaugas, ruošti maistą (4 pasisakymai). Žinoma, tam įtakos turi skurdi materialinė bazė, realaus pavyzdžio trūkumas: *<...> Virtuvės nėra. Vaikas nemato, kaip valgyt daroma* (auklėtoja, 12 metų darbo patirtis); ribotos galimybės savarankiškai veikti, įgytas žinias pritaikyti praktiškai: *Atrodo, viską jie žino, bet kaip tas žinias pritaikyti, jiems realių pavyzdžių trūksta. Patiems veikti nėra galimybių* (auklėtoja, 14 metų darbo patirtis). Tam turi įtakos ribotos globos namuose sąlygos: *Čia pas mus sąlygų nėra, kadangi ir indų trūksta, ir dujinės didelės neturime* (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Be to, neretai savarankiškumas ugdomas epizodiškai, nėra pastovios, kryptingos veiklos: *Sakyčiau, minusas globos namuose yra būtent tas, kad faktiškai tiktai vasarą vaikai ruošia patys maistą* (auklėtoja, 12 metų darbo patirtis); *Maisto ruošimas jiems irgi gana sunki problema. Nors mokom, rodom pavyzdžiu, patys vaikai įtraukiami į maisto ruošos darbus, bet nėra taip, kad jie gautų idealiai tiek žinių, kiek jiems reikia, nes maisto gaminimas vyksta nepastoviai* (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Globos namų auklėtinių praktinių

įgūdžių ugdymas realiose situacijose, kai ugdytiniai patys savarankiškai gali veikti, vykdomas labai retai: *Bet tai buvo tas vienetinis kartas, kada vaikai patys galėjo planuoti, veikti, kai mes iš tikrųjų realiai parodėme, kaip viskas vyksta, ir planavimas, ir maisto ruošimas, ir taupymas* (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Naudojamos susiklosčiusiomis aplinkybėmis – per vasaros atostogas ar savaitgaliais, kai nedirba valgykla (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Pokalbių analizė atskleidė, kad neretai, puoselėjant savarankiškumą, dominuoja žodiniai mokymo metodai, o ne sudarytos galimybės ugdytiniais veikti, išbandyti save. Minimasis savarankiškumo ugdymo prioritetas, neapsiribojant vien tik žodiniais pamokymais: *Apribojam jų savarankiškumą. <...> Valgyt gaminti neišmoksta. Tam nėra sąlygų. Aiškinimas viena, o darant kitaip. Kai praktiškai – kitaip. Nėra sąlygų, kad vaikai galėtų patys maistą ruošti* (auklėtojas, 14 metų darbo patirtis). Auklėtojai pripažįsta, kad globotinių negali mokytis disponuoti pinigais dėl nepalankių institucijos materialinių sąlygų: globotiniams neskiriami dienpinigiai, šeimos neturi savo biudžeto: *Naudotis pinigais jie nemoka. Mes neduodam jiems grynųjų, mes jų neturim* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); *Auklėtiniai visiškai jokių pajamų negauna* (auklėtoja, 2 mėn. darbo patirtis); *Trūksta mokymo elgtis su finansais* (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis). Įvardijamos neigiamos pasekmės dėl nediegamų disponavimo pinigais įgūdžių: *Gavo pirmą algą, tai magnetofoną, televizorių nusipirko, paskui valgyt nėra. Apsidairė, kad jau nėra. O kol kitos algos sulauksi, tai reikia ir prasimaitinti, ir išgyventi* (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); *Jie, išėję iš globos namų, nemoka naudotis pinigėliais. Jie nesusidūrę su tais pinigėliais, tad tokios patirties ir neturi. Jie labai greitai išleidžia, nieko gero už juos nenusipirkdami. Jie pinigėlių čia gyvendami niekada negauna, jie tos vertės nežino. Galvoja, kad penki šimtai litų – tai labai daug. Prisiperka visokių nereikalingų dalykų ir lieka basi* (auklėtoja, 2 mėn. darbo patirtis); *Išėję iš globos namų ir gavę pinigų sumą, vaikai tiesiog nežino, ką su jais daryti. Leidžia viskam, kad tik bet ką nusipirktų. Nepagalvodami, kad pinigai pragyvenimui skirti* (auklėtoja, 12 metų darbo patirtis); *O paskui jis išėina, bet nežino, nei kaip nupirkti, nei kaip su tais pinigėliais susitvarkyti* (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis).

Pokalbiuose su auklėtojais paaiškėjo, kad globotiniai dažnai nesupažindinami su kitų institucijų teikiamomis paslaugomis ir pasinaudojimo jomis galimybėmis. Neretai globotiniams trūksta žinių ir įgūdžių įvairiose institucijose tvarkyti reikiamus dokumentus (pildyti prašymą, mokesčių kvitus ir pan.): *Būna labai sunku išėjus, kai neturi jokių įgūdžių, kaip*

elgtis su pinigais, kaip iš viso elgtis. Kur eiti, į kokias institucijas. Kaip užsimokėti už šviesą, už vandenį (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); Jiems labai sunku, kai reikia eiti po visas institucijas ir aiškintis dėl pašalpu, dėl visko. Jie susiduria su tuo, kad reikia mokėti, bet prie to nepripratę (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis).

Pokalbių analizė atskleidė, kad puoselėjant globotinių savarankiškumą, perdėta ugdytinių globa, ribojant galimybę patiems veikti, išbandyti save įvairiose srityse, neretai atlieka „meškos paslauga“, stabdo savarankiškumo formavimąsi: *Čia gi už juos viskas padaryta, suskaičiuota. <...> O išėjus gi viskas kitaip. Sunkiai pritampa, nemoka su pinigais elgtis, nežino, į kokią instituciją kreiptis esant reikalui, kokius dokumentus pildyti. Jie neparuošiami gyventi savarankiškai (auklėtoja, 8 metų darbo patirtis); Juos dabar už rankučių vedžioji, viską aiškini (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); Man kartais kyla minčių, gal mes juos per daug globojam, jiems patiems neduodam pasireikšti, kad būtų savarankiškesni. Čia jiems viskas duota. Man atrodo, kad negerai taip. Jie tikrai išmokyti daugiau, jeigu būtų labiau skatinami veikti savarankiškai, turėtų daugiau laisvės (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Taigi, neretai auklėtojų „didelis atsidavimas“ darbui su globos namų auklėtiniais, suvokiamas primityviai ir orientuotas į menkai metodiškai pagrįstą deklaratyvumą, duoda atvirkštinį efektą. Globotinių savarankiškumas slopinamas sudarant „šiltnamio“ augimo sąlygas, nesudaromos galimybės ugdytiniams savarankiškai spręsti problemas, priimti sprendimus: *Viskas vaikui pateikta į rankas. Ir visos problemos sprendžiamos už jį. Dėl to jis neturi savarankiškumo įgūdžių. Šiltnamio sąlygos žaloja vaiką. Šiltnamio sąlygos, kai vaiką stengiamasi apsaugoti iš visų pusių, už jį daroma viskas ir visur. Tai ir yra blogiausia. <...> Išėjus į savarankišką gyvenimą, jiems labai sunku (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Didelė ugdytinių kontrolė ir priežiūra riboja pasirengimą savarankiškai gyventi: *Priežiūra, kol vaikas globos namuose. O paskui – niekas. Niekas jo nekontroliuoja. Laisvė. Ir jie tos laisvės kai kada per daug atsigriebia išėję. Ir nemoka su ta laisve tinkamai susitvarkyti. Ir tada būna sunku (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis).***

Aptardami globotinių situacijos pagrindinius bruožus, juos pagrįsdami savo patirtimi ir pastebėjimais, globos namų darbuotojai išskiria problemas, įvardija pageidaujamus rezultatus ir numato ugdymo tobulinimo galimybes bei veiksmus rezultatams pasiekti. Akcentuojama bendros darbuotojų su ugdytiniais veiklos būtinybė, aktualizuojama veiklos planavimo, išteklių paieškos svarba inicijuojant veiklos pokyčius globos institucijose rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui. Dauguma

auklėtojų pripažįsta, kad būtina gerinti globotinių savarankiškumo ugdymą (9 pasisakymai). Kai kurie auklėtojai akcentuoja būtinybę sudaryti daugiau galimybių patiems globotiniams savarankiškai veikti. Taip ugdytiniai būtų rengiami susidūrimui su realia buitimi: *Kad vaikai daugiau pamatytų, pačiupinėtų (auklėtoja, 14 metų darbo patirtis); Savarankiškumui daugiau sąlygų sudaryti. <...> kad jie patys pagamintų, pinigų užsidirbtų savo laisvalaikiui (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis); Leisti vaikams patiems valgykloje gaminti maistą (auklėtoja, 18 metų darbo patirtis). Kai kurie auklėtojai pabrėžia gyvenimiškų situacijų analizę (auklėtojos: 10 ir 14 metų darbo patirtis), pavyzdžio demonstravimą kaip vieną iš savarankiškumo ugdymo priemonių: *Daugiau pavyzdžių rodymo, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje situacijoje (auklėtoja, 14 metų darbo patirtis). Dominuoja nuostata, kad globotiniams sudarytos sąlygos, kurioms esant galėtų patys gaminti maistą, susidurtų su realia buitimi, patys tvarkytų savo biudžetą, gali būti viena iš rengimo savarankiškam gyvenimui prielaidų: *Paauglius atskirai į vieną šeimyną suburti ir leisti viską tvarkytis patiems, kad jie iš globos namų išeitų jau mokėdami ir valgyti pasigaminti, ir už paslaugas susimokėti (naktinė auklėtoja, 12 metų darbo patirtis); Įgyvendinti programą, kad nuo septyniolikos metų vaikas mokytųsi gyventi savarankiškai. Valgyti gamintųsi, savo reikalus, dokumentus tvarkytųsi pats. <...> Kad neatsidurtų ant tos ribos, kai reikia pasirinkti, kai reikia spręsti visas problemas pačiam (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Kita vertus, auklėtojai įsitikinę, kad vaikai daugiau maisto ruošos įgūdžių įgytų, jei būtų nuolat sudarytos sąlygos maistui gaminti: <...> manau, jeigu jie įprastų kiekvieną dieną gaminti maistą <...> Jei turėtų galimybę kiekvieną dieną gaminti maistą, jei tai taptų kasdienybe <...> jeigu tokia patirtis būtų mūsų vaikams ku dažniau arba net pastoviai, būtų labai gerai. Jie savarankiškumo įgytų daugiau (auklėtoja, 9 metų darbo patirtis). Kai kurie auklėtojai akcentuoja, kad auklėtinių rengimas savarankiškam gyvenimui privalo užpildyti visą ugdytinių buitį: būtina globos namų auklėtinius mokyti disponuoti pinigais, juos taupyti, racionaliai paskirstyti planuojant pirkinius, ekonomiškai tvarkyti biudžetą, suprasti pinigų vertę (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); *Ruošiant vaiką savarankiškam gyvenimui, labiau reikia mokyti jį elgtis su pinigais, mokyti pasirūpinti savimi. <...> O tai labai svarbu. Išėina į gyvenimą ir iškart pakliūna pinigai į rankas. O vaikas, aštuoniolikmetis, nemoka su jais susitvarkyti, jų tinkamai panaudoti (auklėtoja, 10 metų darbo patirtis); Kad būtų skiriama vaikams kas mėnesį kažkiek lėšų, kad jie susipažintų, pasižiūrėtų, nusipirktų tai, kas jam reikalinga. Kad pajustų tą pinigų vertę.****

Kas kiek kainuoja, suprastų. Kad pinigai yra sunkiai uždirbami. Tai būtų vertinga. Dauguma išeina, už skirtus pinigus prisiperka magnetofonų, visokių rūbų ir po to neturi, kur eiti, kur gyventi (auklėtoja, 2 mėn. darbo patirtis), mokyti pildyti dokumentus, apmokėti paslaugas: Kad vaikai mokėtų dokumentus tvarkyti (auklėtoja, 4 metų darbo patirtis); Reikia nueiti ir parodyti, kaip pildomi dokumentai, kaip rašomi prašymai. Tiesiog prisidėti, pagelbėti, pamokyti pagal situaciją (auklėtoja, 7 metų darbo patirtis). Pripažįstama, kad globos namų auklėtinių parengimas savarankiškam gyvenimui galimas siekiant kuo intensyvesnio bendradarbiavimo su kitomis visuomenės institucijomis: Daugiau bendravimą su institucijomis skatinti, kad mokėtų tuos reikalus tvarkyti. Kad būtų paruošti tvarkyti savarankiškai „Sodroje“, banke. Kad mokėtų tvarkyti patys pinigėlius. Kažką pirkti, nuomotis. Kad nebūtų apgauti. Tos žinios jiems yra būtinos (auklėtoja, 15 metų darbo patirtis). Kita vertus, aptardami ugdomąją veiklą, kai kurie auklėtojai aktualizuoja būtinybę plėtoti socialinį grūdinimą, stiprinant pačių auklėtinių pasitikėjimą savimi ir formuoti suvokimą, kad žmogus pats yra atsakingas už save, savo veiksmus, sprendimus ir už jų pasekmes: Reikia pačius vaikus mokyti suprasti, kad jie gali patys daug ką padaryti, kad nuo jų pačių daug dalykų priklausos, ir kad kiti tik gali padėti jų planams, bet ne padaryti už juos. Viskas priklauso nuo to, koks vaikų požiūris, o aplinka, kiti žmonės – tai tik pagalbinkai, kaip instrumentai (auklėtoja, 20 metų darbo patirtis).

Iš globos namų auklėtinių savarankiškumo ugdymo analizės matyti, jog dedama daug pastangų ugdant globotinių savarankiškumą. Akcentuojama gyvenimiškos patirties, suteikiamų galimybių suvokti sudėtingą gyvenimą, laukiantį jų ateityje, svarba. Globos namuose organizuojama veikla, be abejonės, skatina auklėtinių savarankiškumą, leidžia vaikams patiems išbandyti save įvairiose veiklose (buitiniuose darbuose, maisto ruošoje), taip pat suvokti pasirengimo savarankiškam gyvenimui prasmingumą ir svarbą. Ypač daug dirbama maisto ruošos, apsipirkimo, savo aplinkos tvarkymo srityse. Vis dėlto, įvertinus esamą situaciją globos namuose, matyti, kad čia neoptimaliai atliekamos funkcijos siekiant tėvų globos netekusių vaikų ir paauglių praktiniams įgūdžiams formuoti, o savarankiškumo ugdymo sistema nepakankamai efektyvi. Pasigendama pastovių savarankiškumo ugdymo pratybų, kuriose ugdytiniai savarankiškai galėtų veikti, išbandyti save, įgytų įgūdžių, būtinų savarankiškam gyvenimui kurti. Pokalbių su globos namų auklėtojais analizė atskleidė, kad globotinių savarankiškumas ugdomas dažniausiai pagal galimybes, susiklosčiusias aplinkybes. Kita vertus,

globotinių savarankiškumo ugdymą apsunkina ribotos galimybės globos namuose, finansinės galimybės, materialinės bazės skurdumas. Kai kurie auklėtojai egzistuojančias globos namų problemas visapusiškai rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui sieja su dominuojančiu požiūriu į globos namus bei juose gyvenančius vaikus bei paauglius, vyraujančia nuostata, kad rūpinimasis tėvų globos netekusiu vaiku suvokiamas kaip visaapimančios aplinkinių pagalbos teikimas, kai „viskas yra paduodama ant lėkštutės“, kai aplinkiniai kasdienius veiksmus atlieka už juos. Tokia situacija tenkina globotinius, tačiau jie išeina iš globos namų ir patenka į visuomenę, kur savaime reikalaujama savarankiškumo.

Taigi riboti globos namų išteklių, skurdi materialinė bazė, patalpų, tinkamų užsiėmimams vesti, stygius, priemonių stoka sumažina galimybę efektyviai organizuoti globotinių ugdymą rengiant juos savarankiškam gyvenimui. Be to, globos namų auklėtinių perdėta priežiūra, sudarytos „šiltnamio“ sąlygos, už ugdytinį priimant sprendimus, ribojant galimybes savarankiškai veikti, planuoti savo veiklą, dominuoja kur kas dažniau nei savarankiškumo ugdymo principas. Tuo tarpu užsiėmimų, skirtų rengti globos namų auklėtinius savarankiškam gyvenimui, organizavimas yra aktuali globos namų darbuotojų veiklos dalis, kuri turėtų būti vykdoma aktyviau ir efektyviau. Ugdymo procesas turėtų būti apgalvotas, tikslingai ir efektyviai naudojamas parenkant ugdymo būdus ir priemones, parengiant specialistus ir turi būti taikomas greta kitų ugdymo būdų. Todėl vienas iš esminių tikslų, išryškėjusių iš pokalbių, – skatinti globotinių savarankišką veiklą ir atsakomybę, pasitikėjimą savimi, stiprinti savivertę, siekiant įtraukti į naujų veiklų ir sąveikų su socialine aplinka konstravimą, stiprinti savo vertės pojūtį ir projektuoti savarankiškos veiklos galimybes. Be to, būtina plėtoti ryšius su kitomis institucijomis, taip pat turi būti parenkami įvairesni metodai, įtraukiant pačius ugdytinius į praktinę veiklą. Kita vertus, svarbu, kad globos namuose ugdymas būtų siejamas su realiu gyvenimu, orientuojantis į tolesnę auklėtinių perspektyvą gyventi savarankiškai, skatinimą ugdytinius pažinti dabartines sąlygas, išmokyti spręsti socialines situacijas, kaupiti gyvenimo problemų sprendimo patirtį sąveikoje su aplinka.

Išvados

1. Teorinė mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad vieni svarbiausių ugdymo aspektų rengiant asmenį savarankiškam gyvenimui yra tinkamų metodų parinkimas ir jų integracija, situacijų ir pa-

lankios edukacinės aplinkos sukūrimas, skatinimas ugdytinius spręsti problemas, savarankiškai priimti sprendimus.

2. Pokalbių analizė atskleidė, kad globos namų darbuotojai inicijuoja įvairias veiklas: skatina vaikus spręsti problemas, analizuoti situacijas ir priimti sprendimus. Taip pat praktikuojamas suaugusiųjų pavyzdžio demonstravimas, analizuojamos situacijos bei skatinama ieškoti problemų sprendimo būdų. Vykdomi praktiniai užsiėmimai, kuriamos situacijos ir edukacinė aplinka, kurioms esant skatinamas globotinių savarankiškumas, ugdomi praktiniai įgūdžiai, ugdytiniai skatinami atlikti kuo įvairesnius vaidmenis, įtraukiami į probleminių situacijų analizavimą.

3. Globos namų specialistai, aptardami veiklas, pripažįsta, kad ugdytinių savarankiškumas yra skatinimas sudarant aplinkas, orientuotas į globotinių savarankišką situacijų vertinimą, sprendimų priėmimą; sudaromos sąlygos ugdytiniams patiems išbandyti save įvairiose (buitiniuose darbuose, maisto ruošoje ir kt.) veiklose. Minimas praktinių įgūdžių, demonstruojant pavyzdžiu, sudarant ugdytiniui galimybę pačiam aktyviai veikti, praktiškai išbandyti (o ne žodžiais) ugdymo prioritetas.

4. Įvertinus esamą situaciją globos namuose, atskleidžiamos neoptimaliai atliekamos funkcijos siekiant ugdyti globotinių savarankiškumą. Keičiamas globos namų vidaus nuostatų ir realių galimybių tai įgyvendinti menkos dermės klausimas, išsakomas nerimas dėl globotinių savarankiškumo ir praktinių įgūdžių puoselėjimo stokos. Pasigendama „realių praktikų“, kai patys vaikai galėtų pirkti maisto produktus, skaičiuoti pinigus, mokėti už paslaugas, ruošti maistą; savarankiškumas ugdomas dažniausiai pagal galimybes, susiklosčiusias aplinkybėse. Komentarai atliekant tyrimą leidžia teigti, kad praktinių veiklų stoka, menkas finansavimas, realaus pavyzdžio trūkumas globos namuose trukdo įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, idėjas, paruošti ugdytinius savarankiškam gyvenimui, įgyti buitinių įgūdžių, nesudaro palankių sąlygų savarankiškos asmenybės ugdymui(si).

5. Aktualizuojamas perdėtos ugdytinių globos, ribojant galimybę patiems veikti, išbandyti save įvairiose srityse neigiamas poveikis jų savarankiškumo formavimuisi. Pripažįstama, kad perdėta globos namų auklėtinių priežiūra, sudarytos „šiltnamio“ sąlygos, už ugdytinį priimami sprendimai duoda atvirkštinį efektą: riboja galimybę jiems savarankiškai veikti, spręsti problemas, priimti sprendimus, planuoti savo veiklą, mažina globotinių motyvaciją veikti, užsidirbti, išlaikyti save ir dominuoja kur kas dažniau nei savarankiškumo ugdymo principas.

6. Aptariant globos namų auklėtinių ugdymo tobulinimo galimybes, kone vieningai reiškiamas materialinės finansinės bazės, buitinių sąlygų gerinimo poreikis. Auklėtojų požiūriu, pagerinus materialinę bazę, atsivertų galimybės ugdytinių individualiems poreikiams patenkinti, savarankiškumui ugdyti.

7. Auklėtojų pasisakymuose dominuoja nuostata, kad globotiniams sudarytos sąlygos, kurioms esant jie galėtų patys gaminti maistą, susidurtų su realia buitimi, patys tvarkytų savo biudžetą, mokytųsi, įgytų naujų žinių ar įgūdžių, gali būti viena iš sėkmingų rengimo(si) gyventi savarankiškai jiems išėjus iš globos namų prielaidų.

Literatūra

1. Aramavičiūtė V. *Ugdymo samprata*. Vilnius: VU, 1998.
2. Barkauskaitė M., Kvieskienė G. Vaikų globa ir rūpyba Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę. *Socialinis ugdymas*, 1 dalis, Vilnius: VPU, 1999, p. 28–52.
3. Barkauskaitė, M. *Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga*. Vilnius: VPU, 1998.
4. Bergemann V. E., Reed A. J. S. *In the classroom. An introduction to education*. Guilford, C.T., 1992, p. 196–231.
5. Bitinas B. *Hodegetika*. Vilnius: Kronta, 2004.
6. Bitinas B. *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
7. Bitinas B. *Auklėjimo procesas*. Šiauliai, 1995.
8. Braslauskienė R. Vaikų globos namų auklėtinių socialinis-kognityvinis patyrimas: problemos, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 2002, t. 58, p. 29–33.
9. Braslauskienė R. *Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose (socialinis ir psichopedagoginis aspektas)*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija, (07S), Klaipėdos universitetas, 2000.
10. Čepukienė V., Pakrošnis R. Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*, 2008, 2 (19), p. 31–44.
11. Goštautas A., Pakrošnis R., Čepukienė V. Paauglių, gyvenančių globos įstaigose, psichosocialinio prisitaikymo sunkumai. *Specialusis ugdymas*, 2004, nr. 1 (10), p. 31–38.
12. Jakavičius V. *Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas*. Klaipėda: KU, 1998.

13. Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003 12 04, nr. IX-1871.
14. Jovaiša L. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: VU, 2002.
15. Juodaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2002.
16. Kovalenkoviėnė J., Leliūgienė I. Buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 2005, 5 (59).
17. Kukauskas R. *Nauja vaikų globos institucijos samprata. Vaikas visuomenėje ir jo socializacija*. Kaunas, 1998.
18. Leliūgienė I. *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija, 2003.
19. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 2008.
20. *Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijos*. Vilnius, 2007.
21. Machmutovas M. *Probleminio mokymo organizavimas mokykloje*. Kaunas, 1983.
22. Merkys G., Ruškus J., Juodraitis A. *Nepilnamečių resocializacija. Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Šiauliai: ŠU, 2002.
23. Pocevičienė, R. Gebėjimo spręsti problemas raiškos ypatumai pradinėse klasių mokinių ir mokytojų populiacijoje. *Pedagogika*, 2004, t. 70, p. 160–165.
24. Samašonok K. *Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvus elgesio ugdymas(is)*. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, edukologija, (07S), Šiaulių universitetas, 2009.
25. Samašonok K., Gudonis V., Juodraitis A. *Institucinio ugdymo ir adaptyvus elgesio dermės modeliavimas*. Monografija. Šiauliai: ŠU, 2010.
26. Snieškienė D., Bumblauskaitė K. Globos įstaigoje augančių jaunuolių pasiruošimas savarankiškam gyvenimui. *Specialusis ugdymas*, 2005, nr. 2 (13), p. 111–122.
27. Šventickas A. Mokyklos humanizavimo ir demokratizavimo įtaka geriems mokinių ugdymo rezultatams. *Pedagogika*, 1996, t. 32, p. 71–80.
28. Vaitkevičius J. *Socialinės pedagogikos pagrindai: vadovėlis*. Vilnius: Evalda, 1995.
29. Vyšniauskytė-Rimkienė J. Moksleivių socialinės kompetencijos ugdymo galimybės. *Pedagogika*, 2007, t. 86, p. 99–105.
30. Žibaitis R. *Ugdymo doroviniai aspektai. Lietuvos švietimo reformos gairės*: str. rinkinys. Sudaryt. P. Dereškevičius. Lietuvos kultūros ir švietimo m-ja. Pedagogikos inst. Vilnius, 1993, p. 51–62.
31. Žydžiūnaitė V. *Slaugos mokslinių tyrimų metodologijos pagrindai*. Vilnius: Slaugos darbuotojų tobulinimosi ir specializacijos centras, 2001.
32. Галагузова Л., Мецеражова С., Царегородцева Л. (1990). Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и в детских домах. *Вопросы психологии*, № 6, с. 15–23.
33. Дьюи Д. *Психология и педагогика мышления*. Москва: Совершенство, 1997.
34. Кондратьев М. Ю. *Социальная психология закрытых образовательных учреждений*. Москва: ПИТЕР, 2003.
35. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. *Психология сиротства*. Москва: ПИТЕР, 2005.

Summary

Kristina Samašonok

THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT LIFE SKILLS OF THE CHILDREN AND TEENAGERS FROM FOSTER HOME: ACHIEVEMENTS, CHALLENGES, SOLUTIONS

Contemporary society is concerned about successful functioning of its members and their effective participation in social interrelations therefore the adaptation of children living in foster homes is perceived as a relevant social issue. In the context of developing democratic ideas increasing attention is being paid towards the problem of adaptive behavior and its development in children without parental care. It is influenced by important social, political, value and legal changes having occurred in the last several decades in Lithuania in a context of which the attitude towards children without parental care, their social status, foster care and development is also changing. While adopting more laws and resolutions on the issues of child's foster care, development and healthcare there appear more possibilities to solve a lot of relevant questions in child foster care and training institutions. In the context of democracy increasing attention is paid towards social integration of children living in foster institutions, their involvement and participation into social life. The goals and objectives of Lithuanian educational system reflect the intention to prepare a person for life, who is able to analyze reality individually or with other people, also adequately deal with the

problems, plan the future and successfully adapt to the constantly changing, dynamic society. These objectives allow to discover a variety of aspects of the organization of educational activities in foster homes. The problematic issue arises while preparing foster home pupils for independent living: Are the educational system and conditions at foster homes sufficient and adequate in process of preparation for independent life?

The article actualizes the educational significance of preparing teenagers for independent life. Interviews with foster home staff evaluate the current situation of foster homes, disclose the education system, work achievements (strengths), discuss the developmental problems and identify deficiencies of preparation for independent living in foster homes.

The aim – to assess the preparation of foster home pupils for independent living within the context of foster homes, revealing the positive and improvable aspects of the foster home educator's point of view. Analyzing the features of foster home preparation for independent living in care institutions, the study involved 17 foster home staff, based on their opinion about their personal work experiences and points of view. In order to understand home educational activities, to review the pupils' preparation for independent living opportunities, educational reality, to find out and identify problems, provide opportunities for improving the situation, the interview method was used. Instant analysis revealed that home care workers initiated a variety of activities: encourage children to solve problems, analyze situations and make decisions. It is also practiced by demonstration of adult example, analyzing the situation and promoting the search for solutions.

Workshops are organized, situations and educational environment is created in which the pupils are encouraged to act independently, provide practical training skills that enable learners to try themselves in different activities (household work, cooking, etc.). However, according to the assessment of the current situation in foster homes, it is clear that there are not optimal functions performed by the formation of practical skills and preparing for independent living of children without parental care. Interviews revealed that foster homes lack „real practices“ when most children are able to buy food, count the money, pay for services, cook, and independence is developed mostly by the potential circumstances.

Comments on the survey suggest that the lack of practical activities, funding and real-world examples in foster homes prevent realization of the set goals, implement ideas for youngsters to prepare for independent living, to acquire domestic skills and do not create conditions for independent personal development (learning). Discussing the opportunities for improvement of foster home preparation for independent living, almost unanimously expressed material financial base and the improvement of household demand. Foster home staff believes that the conditions under which pupils can cook themselves face with the real everyday life, keep their own budgets, learn, acquire new knowledge or skills may be one of the most successful assumptions for training (learning) to live independently when they came out foster homes.

Keywords: pupils from foster care homes, behavioral and emotional difficulties, development of independent life skills.

*Lietuvos edukologijos universitetas
Įteikta 2013 m. gegužės mėn.*